

Artiscript Epe 2015

KUNSTENARES OP DE VLUCHT

De avontuurlijke omzwervingen van Louise Elisabeth Vigée Le Brun

DIANNE HAMER

INHOUDSOPGAVE

Inleiding, p. 5

Hoofdstuk 1: *Geboorte, opvoeding, opleiding Louise, achtergrond ouders, eerste opdrachten*, p. 9

Hoofdstuk 2: *Verhuizing naar Rue de Cléry, huwelijk met Jean Baptiste Le Brun, schildersschool, geboorte Julie, madame du Barry, Yolande de Polignac, koninklijke opdrachten*, p. 35

Hoofdstuk 3: *Reis naar Vlaanderen en Holland; toelating tot de Academie; Grieks feest; minister de Calonne; nieuw huis Rue de Cléry; graaf de Vaudreuil*, p. 66

Hoofdstuk 4: *Eerste tekenen van onrust, brief van madame Campan, Revolutie begint, vertrek naar Italië*, p. 101

Hoofdstuk 5: *Turijn, Parma, Modena, Bologna, Florence, Rome*, p. 116

Hoofdstuk 6: *Rome, vertrek naar Napels, lady Hamilton*, p. 134

Hoofdstuk 7: *Tochtje naar Capri, andere uitstapjes, Napels, Mesdames Tantes, Paisiello*, p. 151

Hoofdstuk 8: *Vertrek uit Rome, naar Venetië, Vicenza, Verona, Turijn, Milaan*, p. 170

Hoofdstuk 9: *Wenen 1792-1795, onthoofding Lodewijk XVI en Marie Antoinette, overlijden Yolande de Polignac, vertrek naar Sint Petersburg*, p. 188

Hoofdstuk 10: *In St. Petersburg, prinses Dolgoroeki, tsarina Catharina II, de portretten van de grootvorstinnen*, Zoeboff, p. 213

Hoofdstuk 11: *Het meer van Pergola; de eilanden Krestowski en Zelaguin; generaal Melissimo; de brief aan Cléry, persoonlijk bediende van Lodewijk XVI; portret van Marie Antoinette voor haar dochter*, p. 245

Hoofdstuk 12: *Portret van de tsarina, hofbal, huwelijk Julie, vertrek naar Moskou*, p. 264

Hoofdstuk 13: *Moskou, dood van tsaar Paul, Moskou, terug naar St. Petersburg, vertrek uit Rusland*, p. 281

Hoofdstuk 14: *Vertrek uit St. Petersburg, brief Marie Thérèse, Berlijn, koningin Louise, brief Jean Baptiste over terugkeer naar Frankrijk*, p. 305

Hoofdstuk 15: *Terug in Parijs, Madame Récamier, Madame Tallien, Meudon*, p. 324

Hoofdstuk 16: *Naar Londen, het leven in Engeland*, p. 346

Hoofdstuk 17: *Vertrek uit Londen, weerzien met Julie, portret Caroline Murat, naar Zwitserland*, p. 378

Hoofdstuk 18: *Louveciennes, terugkomst Bourbons, Napoleon, Julie, overlijden geliefden, reis naar Bordeaux, ouderdom, erfenis en overlijden*, p. 410

Noten, p. 463

Literatuur, p. 472

Curriculum Vitae, p. 475

Inleiding

De beroemde portretschilderes Louise Elisabeth Vigée-le Brun werd op 16 april 1755 in Parijs geboren, als dochter van kunstschilder Louis Vigée en kapster Jeanne Maissin. Aan het eind van haar leven publiceerde ze haar memoires onder de titel *Souvenirs*, (1835-1837).

De eerste vijf jaren van haar leven bracht ze door bij een boerenfamilie in Chartres, daarna ging zij naar het internaat van een kloosterschool in Parijs. Vanaf 1767 woonde ze thuis bij haar ouders en kreeg ze tekenles van haar vader. Dit heeft niet lang geduurd want haar vader overleed al een jaar later. In haar *Souvenirs* beschrijft zij dit alles op levendige wijze: haar jeugd, opvoeding en ontwikkeling en opleiding tot schilderes. Haar verdere carrière komt hierin natuurlijk ook uitvoerig aan bod: hoe ze de favoriete portretschilderes van Marie-Antoinette werd, de laatste koningin van Frankrijk. Ze heeft haar heel vaak heeft geschilderd, alleen of samen met haar kinderen. In de bruisende periode voor het uitbreken van de Franse Revolutie (1789) was ze zeer populair bij de adel en het hof, ze heeft er velen geportretteerd en verdiende enorme sommen geld. Zij organiseerde voor deze mensen gezellige, feestelijke bijeenkomsten, waarvan vooral het 'Griekse feest' een groot succes was. In haar *Souvenirs* wordt hiervan een enthousiaste beschrijving gegeven, die met alle eigentijdse details voor een goed tijdsbeeld zorgt. Heel bijzonder was het voor haar dat ze in 1783 lid werd van de Koninklijke Academie voor Beeldhouw- en Schilderkunst, als historieschilder. Ondanks het bezwaar van het bestuur van de Academie vond de benoeming op koninklijk verzoek toch doorgang. Al haar succes en haar vele contacten in de 'society' zorgen natuurlijk voor scheve ogen en er werd enorm over haar geroddeld in de schandaalpers. Zo werden haar verschillende affaires toegedicht.

In 1776 was ze getrouwd met kunsthandelaar Jean Baptiste Pierre le Brun, met wie zij in 1780 één kind kreeg, dochter Julie. In de *Souvenirs* vertelt ze hoe haar man over al haar geld kon beschikken, hij had daar het volste recht toe aangezien vrouwen geen enkele rechtspositie hadden.

Toen de Revolutie uitbrak bedacht zij zich geen moment en ontvluchtte Frankrijk onmiddellijk, zij vertelt over een schildervriendin die zich niet kon voorstellen dat ze gevaar zou lopen, maar helaas toch onder de guillotine terecht is gekomen. Ze reisde naar Italië met haar dochter Julie, in 1792 ging ze naar Wenen en in 1795 naar St. Petersburg in Rusland, waar ze keizerin Catherina de Grote ontmoette. Haar roem was haar vooruit gesnelde en ze zette haar carrière probleemloos voort en werd schatrijk. In Frankrijk werd ze natuurlijk beschouwd als een vijand van de Revolutie, een royaliste, haar eigendommen werden in beslag genomen en een verweerschrift van haar echtgenoot mocht niet baten. Hijzelf belandde in de gevangenis tijdens de terreur en moest een scheiding van Elisabeth aanvragen om zijn bezit te redden. Dit duurde tot 1800, toen werd haar toestemming verleend om terug te keren naar Frankrijk. Zij woonde inmiddels in Berlijn en heeft in 1802 besloten de stap te wagen en terug te gaan naar haar geboorteland. De scheiding van haar man bleef definitief. In 1809 kocht zij een huis in Louveciennes een plaatsje in de buurt van Parijs, en heeft daar gewoond tot haar dood op 30 maart 1842. Zij is begraven op het plaatselijke kerkhof.

Haar oeuvre bestaat uit ongeveer 660 portretten en 200 landschappen en haar werk is in vele grote musea te zien. Om een idee te krijgen van haar portretten verwijs ik de geïnteresseerde lezer graag naar mijn website bij Pinterest: www.pinterest.com/diannehamer, waar ik een verzameling heb aangelegd van een groot deel van haar portretten.

Voor dit boek heb ik de *Souvenirs* van Louise bestudeerd en vertaald, vervolgens heb ik de memoires van Louise samengevat, zo nodig ingekort en aangevuld met relevante literatuur waardoor er een goed, veelzijdig en objectief beeld ontstaat van het leven dat zij heeft geleid.

Hoofdstuk 1, *Geboorte, opvoeding, opleiding Louise, achtergrond ouders, eerste opdrachten*

Het is 1755 en in Frankrijk regeert koning Lodewijk XV, een mooie en gevierde man met een melancholieke inslag. Zijn hof is schitterend en vermaard in heel Europa en zijn maîtresse, madame de Pompadour, vormt het stralende middelpunt, maar het volk is ontevreden en verwijt de koning dat zij hem van zijn werk afhoudt. In Wenen komt op 2 november aartshertogin Maria Antonia ter wereld, de latere koningin Marie Antoinette.

Op 16 april wordt in de Rue Coq-Héron, een gewone straat in het eerste arrondissement van Parijs, Elisabeth-Louise Vigée geboren. De pasgeboren baby wordt zoals gebruikelijk gewassen in warm water waaraan wijn is toegevoegd, daarna stevig ingebakerd en op een kussen op de vloer gelegd. Haar vader is de kunstschilder Louis Vigée en haar moeder is Jeanne Maissin, die kapster is.

Het kleine meisje wordt op 19 april gedoopt in de kerk Saint-Eustache en haar roepnaam is Louise of Lisette. Pasgeborenen worden niet thuis gehouden, dit is niet alleen bij de adel en de hogere klassen zo, maar ook bij mensen uit lagere milieus, zoals handwerkers. Dit blijft nog heel lang de gewoonte, tot ver in de 19e eeuw, ondanks de felle aanvallen hierop door de invloedrijke filosoof Jean Jacques Rousseau in zijn boek *Emile, of Over de opvoeding* uit 1762. Als de kleine Louise drie maanden oud is wordt ze naar een min gestuurd, een boerenvrouw die in Épernon woont, een plaatsje in de buurt van Chartres. Zij verzorgt Louise tot ze zes jaar is. Haar ouders hebben dit adres misschien via een bureau van aanbeveling gevonden, die de voedsters betalen en de ouders een goede verzorging garanderen met een apart wiegje voor het kind, een haardscherm en goede zeden. Of via

kennissen, dat gebeurt ook vaak, maar dan vooral bij de meer gegoede klassen.

Louise is in ieder geval goed gezond en schrijft haar sterke gestel in haar latere leven hieraan toe. Ze herinnert zich nog wel het een en ander van haar tijd in Èpernon: ze slaapt er in een kamer met een glazen deur die uitkomt op de slaapkamer van de boer en boerin. Aan haar kant hangt een gordijn voor de deur. Soms doen zij die deur dicht. Op een dag hoort Louise vreemde geluiden en zij is nieuwsgierig, ze tilt het gordijn op en ziet een vreemd tafereel. Gelach en gesmoord gekreun komt uit het bed van haar min en het linnengoed is in de war. Ze snapt er niets van, pas veel later beseft ze wat er aan de hand was. Ze realiseert zich dan dat je altijd op moet letten met kinderen, want ze zijn erg nieuwsgierig!

Dan wordt het tijd dat er iets aan haar verdere opvoeding wordt gedaan en haar vader en moeder komen haar ophalen. Het is een avond met maneschijn en ze moeten door een haag heen om op de grote weg te komen waar de sjees van haar ouders staat. Louise wordt daarom in een van de manden van de ezel van haar min gelegd. Ze zal haar min nooit meer terugzien. Ze zit tussen haar ouders in, die natuurlijk onbekenden voor haar zijn. Haar moeder Jeanne draagt linten, een mooie kraag en kanten mouwen, ze heeft een ring met briljanten en ze is heerlijk geparfumeerd. Haar vader is gekleed in een eenvoudig jasje van velours, zijn kousen zijn smetteloos wit en zijn schoenen hebben zilveren gespen.

Louise gaat naar een kloosterschool waar ze leert lezen, spellen, wat schrijven en rekenen, naaien, borduren en goede omgangsvormen. Het onderwijs aan meisjes stelt niet heel veel voor. Op deze school is het merendeel van de kinderen tussen de zes en acht jaar oud. Het zijn kinderen uit de lagere adel, van meester-kunstenaars, kooplui, financiers. In de bijgebouwen verhuren de nonnen appartementen aan alleenstaande

dames. Ze vullen hun inkomsten verder aan door de verkoop van fruit en met zelfgebakken koekjes, die een groot succes zijn. Ouders betalen een jaargeld van 250 tot 300 livres (een kloosterschool voor de dochters van de hoge adel kost 6 tot 800 livres per jaar).

De slaapzaal is niet verwarmd en de kleine Louise is vaak ziek, bovendien is de voeding niet echt goed en onvoldoende. Op iedere kloosterschool wordt eenzelfde dagindeling gevolgd: opstaan om zes uur, om kwart voor zeven aangekleed zijn, naar de mis om zeven uur. Daarna ontbijt. Vanaf half acht wordt er gezamenlijk gehandwerkt en genaaid. Ondanks deze lessen zal Louise nooit handig met naald en draad zijn. Om half elf wordt er gegeten en tijdens deze maaltijd leest een leerling voor uit de Heilige Schrift. Daarna is er pauze tot kwart over twaalf. Louise houdt veel van tuinieren en in plaats van spelen met haar klasgenootjes is ze aan het werk op haar stukje grond. Daarna weer leren tot de vespers (het avondgebed), gevolgd door godsdienstonderwijs en tot slot een half uur spellen. Er wordt nauwelijks schrijfles gegeven. Op vaste uren komen er meesters van buitenaf lesgeven. Een daarvan is een tekenleraar, aan wie Louise een hekel heeft, omdat hij een mooie jongen is, zij vindt hem een aanstellerige dandy, de andere meisjes vinden hem wel leuk. Zo jong als ze is ziet ze dat hij nog geen ovaal kan tekenen.

Het merendeel van de meisjes komt van zo'n kloosterschool af zonder goed te kunnen schrijven. Louise leert ook nooit een andere taal, ze blijft haar hele leven volslagen eentalig, gelukkig voor haar is Frans in die tijd de lingua franca van de beschaafde wereld. Soms wordt ze wel bespot om haar onwetendheid.

Om vijf uur volgt het souper en het dankgebed, daarna is er een laatste pauze voor het bidden en de meisjes gaan om acht uur naar bed. Ook al is dit een heel regelmatig leventje, toch gebeuren er dingen die Louise angstig

maken. Ze is bang voor de priester, met zijn hoge gestalte en zwarte jurk. Als zij hem ziet rent zij de benen uit haar lijf om aan hem te ontkomen. Wat ze ook heel eng vindt is wat er gebeurt als een non is overleden. Het lichaam wordt dan, omringd door kaarsen, opgebaard in de gang naar de refter en de kinderen moeten voorbij deze openstaande kist lopen om aan tafel te gaan. 's Avonds als het licht uitgaat beeldt het meisje zich in dat de schaduwen op de muren spoken zijn en ze besterft het van angst.

De orgelmuziek en het gezang bij de hoogmis ontroeren Louise altijd tot tranens toe. Later in haar leven kan ze nooit een orgel horen zonder te moeten huilen.

Al jong begint Louise te tekenen, van haar vader heeft ze haar talent voor kunst en een vriendelijk temperament geërfd, van haar moeder haar scherpzinnigheid en schoonheid.

Ze is altijd aan het tekenen, met haar schrijfveer vult ze de kantlijn van al haar schriften en ook die van haar vriendinnen met kleine gezichtjes, portretjes van haar klasgenootjes in plaats van de schrijfvoorbeelden te kopiëren zoals haar is opgedragen. Op de muren van de slaapzalen tekent ze met houtskool figuren en landschappen, maar daar wordt ze vaak voor gestraft! In de pauze tekent ze in het zand alles wat er maar in haar hoofd opkomt. Als ze een jaar of zeven is tekent ze met behulp van een lamp een man met een baard en ze laat deze tekening aan haar vader zien, die buiten zichzelf van vreugde is: "Jij zult schilder worden, mijn kind, dat kan niet anders!". De juffen verwijten haar haar gebrek aan toewijding, maar de straffen helpen niet, Louise kan geen weerstand bieden aan deze onweerstaanbare aandrang. Als haar vader door de school hiervan op de hoogte wordt gebracht, veroordeelt hij het gedrag van zijn dochter niet, maar feliciteert hij zichzelf juist, hij ziet in haar de liefde voor de kunst. Omdat ze niet zo sterk is halen haar vader en moeder haar vaak op om een

paar dagen thuis door te brengen en dat vindt ze altijd erg fijn. De vakanties brengt zij ook bij haar ouders door. Ze mag van haar vader met pastel werken en de hele dag krabbelen met zijn potloden.

Louise blijft tot ze elf jaar is op de kloosterschool, dan heeft ze genoeg geleerd voor een meisje.

Inmiddels is er een broertje bijgekomen: op 2 december 1758 is Louis-Jean-Baptiste-Etienne geboren. Zijn roepnaam is Etienne.

Louis Vigée komt uit een familie van handwerkslieden en kunstenaars. Hij trouwt op 35-jarige leeftijd met Jeanne Maissin, die dan 22 jaar is. Het huwelijk wordt voltrokken op 20 juli 1750 in de parochie van de bruid, Saint-Gervais-Saint-Protais, een van de oudste kerken in Parijs op de rechteroever van de Seine.

Hij is een middelmatige schilder van charmante werken uitgevoerd in pastelkrijt of olieverf. Hij en zijn vrouw Jeanne gaan vooral om met tweede garnituur kunstenaars, maar Louis is ook bevriend met enkele zeer invloedrijke kunstenaars, zoals Greuze. Als portrettist en pastellist beoefent Vigée een genre dat als ondergeschikt wordt beschouwd aan de historieschilderkunst, het landschap en het stilleven, omdat het noch verbeelding noch opleiding zou vereisen. Toch weet hij enkele officiële opdrachten van Lodewijk XV te verwerven en hij is 'Eerste Portretschilder' van Mme de Pompadour. De familie is dan ook zeker niet arm. Zijn klanten zijn meestal hovelingen, edelen en leden van de gegoede klasse van de burgerij. Louis is heel geestig en vrolijk en daarom laten de mensen zich graag door hem schilderen. Op een dag schildert hij het portret van een tamelijk knappe vrouw, die, als hij haar mond schildert, deze steeds vertrekt om hem kleiner te laten lijken. Hij wordt hier behoorlijk ongeduldig van en zegt tegen haar: "Mevrouw, kwelt u zichzelf niet zo, wat u ook probeert, het maakt niets uit!" Louis geeft les aan de Academie van

Saint-Luc, een kunstacademie die minder status heeft dan de Koninklijke Academie voor Schilderkunst en Beeldhouwkunst, maar wel van een goed niveau is.

Jeanne is geboren in Orgeo, een stadje in de provincie Luxemburg in België. Als zij met Louis trouwt, woont ze al verscheidene jaren in Parijs. Zij heeft altijd gewerkt en is een beroemde kapster, zoals blijkt uit de memoires van Louis Petit de Bachaumont¹. Louise draait de rollen om, zij ziet haar vader als de beroemdheid en haar moeder krijgt slechts schoonheid toebedeeld. Ze wil liever de dochter van een schilder zijn dan van een kapster.

Louis aanbidt zijn vrouw maar hij heeft nog altijd oog voor ander vrouwelijk schoon. Op Nieuwjaarsdag gaat hij te voet door heel Parijs, zonder een visite af te leggen. De naaistertjes brengen zijn hoofd op hol en hij omhelst alle jonge meisjes die hij ontmoet onder het voorwendsel ze een gelukkig nieuwjaar te wensen. Louise vindt het niet zo heel leuk dat haar vader zo dwaas doet, maar ze vergeeft het hem, hij bedoelt er ten slotte niets kwaads mee!

Louis verdient goed met zijn schilderijen en de familie verhuist naar een groter appartement in de Rue de Cléry. Louis en Jeanne hebben allebei een eigen bediende. Ze houden er van om goed te kunnen leven. Jeanne is dol op mooie kleding, ze heeft veel japonnen van tafzijde, de laden van haar kasten zijn gevuld met mouwen met drie rijen kant en ze heeft enkele fraaie sieraden. Louis draagt mousseline hemden en jasjes afgezet met een mooi lint. Als hij de stad in gaat draagt hij een pruik. Hij is af en toe wat verstrooid. Op een dag wil hij helemaal chique gekleed naar een diner in de stad vertrekken, als hij zich bedenkt en nog even teruggaat om iets aan een schilderij te doen. Hij zet zijn pruik af, doet zijn slaapmuts op en als hij klaar is, vergeet hij die af te doen. Een buurman waarschuwt hem, anders zou hij

¹ *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de la République des lettres en France*, Londen 1780-89, op 24 febr. 1783 staat over Etienne Vigée: *de zoon van een middelmatige schilder en een beroemde kapster*.

in een prachtig gewaad met gouden tressen, het zwaard op zijn heup en de slaapmuts op zijn hoofd door de stad zijn gelopen!

In 1761 koopt Louis een buitenhuis in Neuilly². 's Zomers, als het erg warm is, gaat de familie in de sjees daarheen. Het is een eenvoudig, niet al te groot huis naast de brug aan de Seine. Er is een tuin met rieten stoelen waar de burens kunnen worden ontvangen om iets fris te drinken. Louise en haar moeder dragen strohoeden met een lint om hun teint niet te bederven.

's Avonds ontvangt Louis vaak vrienden, kunstenaars en schrijvers, en Louise luistert graag naar hun gesprekken. De sfeer tijdens deze dinertjes is heel vrolijk, Louise wordt altijd voor het dessert van tafel gestuurd, maar in haar kamer hoort ze hun gelach en gekke liedjes, waarvan zij niets begrijpt. Eén van hen is de toneelschrijver Antoine Poincette, die heel geestig en opgewekt is, maar ook erg goedgelovig. Op een dag maken ze hem wijs dat er een positie bij de koning aan het hof bestaat als 'bewaker van het haardscherm'. Daarvoor moet hij natuurlijk wel eerst oefenen en hij wordt voor een heel heet vuur gezet, waardoor zijn kuiten worden geroosterd. Hij wil na een tijdje weglopen, "maar" zeggen zijn vrienden tegen hem, "je moet wennen aan die hitte, anders krijg je dat baantje nooit!" Toch is hij echt geen sufferd. Hij is heel tragisch aan zijn einde gekomen: tijdens een reis naar Spanje verdrinkt hij bij het oversteken van de Guadalquivir...

Tot de kunstenaarsvrienden van haar vader behoren ook Gabriel François Doyen en Pierre Davesne (Parijs 1764-1796), de laatste is lid van en leraar aan de Academie van Saint Luc.

Doyen³ is de beste vriend van de familie Vigée, hij heeft heel Italië doorkruist en Venetië, Bologna, Parma, Turijn en vele andere steden

² Neuilly-sur-Seine is nu een dure voorstad van Parijs, ten noordwesten van deze stad aan de rechteroever van de Seine. Een deel van de stad is gelegen op het eiland La Grande Jatte.

³ Gabriel-François Doyen, geboren in Saint-Germain-l'Auxerrois op 20 mei 1726 en overleden in St. Petersburg op 13 maart 1806, is gespecialiseerd in historieschilderkunst en portret. Hij is schilder van de koning en verlaat Frankrijk in 1792 om naar Rusland te gaan (in 1793 wordt hij tot émigré verklaard) waar hij de schilder en minnaar van Catharina II van Rusland wordt, vervolgens hofschilder van Paul I. Hij

bezocht. Hij heeft alles bestudeerd in iedere stad en zijn kennis is enorm. Hij is een briljant causeur en houdt ervan over zijn reizen te vertellen en zijn ideeën over de schilderkunst te ontvouwen.

Na de kloosterschool en als zij haar eerste communie heeft gedaan, begint Louise met schilderles. Ze probeert zichzelf verder te vormen door de geschiedenisboeken te lezen die Etienne van school meeneemt en ze gaat met haar vader naar het theater en de opera.

Hij wil haar de weg wijzen, maar omdat Louise nog zo jong is wil Louis graag dat ze zelf het initiatief neemt, ze moet vrij zijn in haar studies en het werk moet een plezierig spel voor haar zijn. Onophoudelijk vertelt hij haar over kunstvoorwerpen van verschillende stijlen en hij laat haar nieuwe en exacte kopieën zien van alle grote meesters.

Zij ontwikkelt hierdoor een liefde voor het waarachtige, voor de schoonheid van vormen, de nauwgezetheid van de tekening en een gevoel voor goede verhoudingen. Louise is bezeten van schilderkunst. Jeanne helpt haar door model voor haar te staan. Om goed te leren tekenen en schilderen zijn modellen heel belangrijk. Als meisje mag Louise niet de tekenlessen naar het leven volgen aan de Koninklijke Academie en moet ze zelf voor modellen zorgen. Davesne nodigt haar uit om bij hem te komen schilderen met olieverf en te leren met een palet te werken. Zijn vrouw komt haar halen en zij zijn zo arm, dat Louise medelijden met ze heeft. Op een dag wil ze graag een portretkop afmaken en zij laten haar mee-eten. Het hele diner bestaat uit een kop soep en wat gekookte aardappels! Louise denkt dat zij tweeën alleen goed eten bij de etentjes van haar vader.

Ook Doyen begeleidt Louise, als hij haar tekeningen ziet. Hij geeft haar aanwijzingen en koopt vaak wat van haar werk. Ze merkt dat hij haar

wordt tot directeur van de Academie voor Schone Kunsten benoemd en maakt verschillende bijzondere werken. Hij werkt aan de decoratie van verschillende keizerlijke paleizen en heeft diverse Russische leerlingen.

bewondert en haar tekeningen waardevol vindt, dit stimuleert haar om ijverig en vol toewijding door te gaan.

Louise vindt het heel fijn thuis, ze is erg gelukkig dat ze niet meer bij haar ouders weg hoeft. Haar broer Etienne vindt ze zo mooi als een engel, hij is erg intelligent en heeft altijd de prachtigste schoolrapporten. Ze vindt zichzelf niet echt knap en ook niet zo levendig en geestig als hij. Ze heeft een enorm voorhoofd en erg diepliggende ogen, het enige mooie in haar bleke en magere gezicht is haar neus. Ze is ook nog zo hard gegroeid dat ze moeite heeft om rechtop te staan, ze staat zo geknakt als een riet. Haar moeder is verdrietig over de tekortkomingen van haar dochter, terwijl ze een zwak voor Etienne heeft. Ze verwent hem en vergeeft hem met het grootste gemak al zijn jeugdige fouten, terwijl ze erg streng voor Louise is. Als reactie daarop verwent haar vader haar juist heel erg en is erg toegeeflijk tegen haar. Zijn tederheid maakt dat hij een steeds grotere plaats in haar hart gaat innemen, ze vergeet geen woord dat hij tegen haar gezegd heeft. In 1789 doet zich een merkwaardige gebeurtenis voor die als een soort profetie beschouwd kan worden, haar vader komt thuis van een diner met filosofen, waaronder zich Diderot, Helvétius en d'Alembert bevonden en hij kijkt zo triest dat haar moeder hem vraagt wat hem mankeert: "Alles wat ik heb gehoord, mijn lieve vriendin," antwoordt hij, "doet mij geloven dat de wereld weldra op zijn kop zal staan." (1)

Op 9 mei 1768, als Louise nog maar net een jaar bij haar ouders woont, gebeurt er iets dramatisch, haar vader overlijdt. Een visgraat blijft in zijn maag steken en broeder Cosme, een van de beste chirurgijns van Parijs, moet deze verschillende keren opensnijden om hem er uit te halen. Hij verzorgt Louis heel toegewijd, maar door de operaties infecteren de wonden en er ontstaat een bloedvergiftiging waaraan hij na twee maanden vreselijk lijden overlijdt. Jeanne huult dag en nacht en Louise beseft dat ze

de beste van alle vaders heeft verloren, haar steun en toeverlaat, haar gids die met grote toegeeflijkheid haar eerste schilderpogingen aanmoedigde. Als haar vader zijn laatste ogenblikken voelt komen, roept hij Etienne en Louise bij zich en zij lopen snikkend naar zijn bed. Zijn gezicht is enorm veranderd, zijn ogen en zijn levendige gelaatsuitdrukking zijn totaal verstild, want de bleekheid en de kou van de dood hebben al toegeslagen! Zij pakken zijn ijskoude hand, die ze met kussen bedekken en met tranen overgieten. Hij richt zich moeizaam op om ze te zegenen: “Wees gelukkig, mijn kinderen”. Een uur later is hun geweldige vader er niet meer.

Helaas is zijn nalatenschap niet voldoende om het huishouden en de school van Etienne te betalen. Als de rekening van de arts en de begrafenis voldaan zijn, heeft Jeanne niet veel geld meer over. Ze verkoopt de sjees en het paard en zet het huis in Neuilly te huur.

Louise is zo verdrietig door haar vaders' dood dat ze heel lang niet meer wil tekenen en schilderen, maar haar vaders' beste vriend Doyen zoekt hen vaak op en hij stimuleert haar om weer aan het werk te gaan. Dit is een goede afleiding, die haar verdriet wat verzacht en zo kan zij zich losrukken van haar trieste gedachten.

Ze legt zich toe op het schilderen en tekenen naar de natuur en ze maakt achter elkaar verschillende portretten met pastel en met olieverf. Haar familieleden staan model en zelfs het dienstmeisje. Ze maakt een heel geslaagd portret van haar moeder, dat opvalt door het frisse kleurgebruik en de goede techniek. Ook maakt ze bij lamplicht tekeningen naar pleistermodel, samen met Rosalie Bocquet, een goede vriendin van haar. Ze gaat 's avonds naar haar toe in de Rue St. Denis, waar Rosalie 's vader, die waaierschilder is, een winkel heeft. Hij is de zoon van een 'Schilder van de Koning' en broer van André Bocquet, koninklijke 'Tekenaar van Menu's'. De wandeling is tamelijk lang en daarom gaat haar moeder altijd met haar mee.

Rosalie en zij gaan ook vaak tekenen en schilderen bij de schilder Gabriel Briard, die, net zoals verschillende andere, bevoorrechte kunstenaars, een atelier en een appartement in het paleis het Louvre heeft. Louise en Rosalie mogen zijn reguliere lessen niet bijwonen, want die zijn alleen voor jonge mannen bestemd. Briard is een tamelijk middelmatig schilder van historiestukken, maar hij kan wel goed tekenen. Hij is lid van de Koninklijke Academie en vult zijn inkomen aan met het geven van adviezen en kritieken aan vrouwelijke leerlingen en leent hen zijn tekeningen en antieke bustes. Louise maakt van Marie Louise Semen de Brémond, een van de andere meisjes in Briard 's atelier en dochter van planters uit Santo Domingo, een verfijnd portret.

Het Louvre is weliswaar een vredige haven voor de mensen die er werken, maar de omgeving is het domein van de prostitutie en niet erg veilig voor jonge meisjes. Om het vuil, de drukte en de gevaren van de straat te vermijden, worden Rosalie en Louise begeleid door een dienstmeisje dat hun mand met eten draagt. Ze kopen ook heerlijke stukken vlees bij een van de conciërges van het Louvre: "Ik heb nooit meer zoiets lekkers gegeten!" herinnert Louise zich. Rosalie en Louise zijn dan vijftien en veertien jaar oud en zijn allebei knappe meisjes, want er heeft zich inmiddels bij Louise een metamorfose voltrokken! Tot haar grote opluchting en geluk is ze knap geworden. Daarnaast is ze zeker niet dom, want ze is heel scherpzinnig. Rosalie gaat niet verder met schilderen, zij trouwt en kiest voor een huiselijk leven; omdat de familie Bocquet een zekere invloed aan het hof heeft, benoemt koningin Marie Antoinette de pasgetrouwde Rosalie tot conciërge bij het Chateau de la Muette, een baan die haar een vast inkomen en bepaalde privileges oplevert. Aangezien Rosalie weigert te emigreren na het uitbreken van de Revolutie, moet ze zwaar boeten voor haar connecties met de koningin: ze wordt naar de guillotine gestuurd.

Louise daarentegen maakt goede vorderingen met het schilderen en in 1773 maakt ze een portret van Etienne, waar ze heel tevreden over is. Hij staat er op als een parmantige en ondeugende schooljongen met zijn schoolboeken onder zijn arm, een pen in zijn hand en op zijn hoofd een zwierige baret. Louise is trots op haar broer en ze heeft hem altijd geholpen met zijn loopbaan als dichter en toneelschrijver, door hem te introduceren bij de belangrijke mensen die ze als portretschilder leert kennen. Hij slaagt er in zich als een kameleon staande te houden in alle woelingen van het Ancien Régime, de Revolutie en het Empire en bij de troonsbestijging van Lodewijk XVIII wordt hij benoemd tot 'Koninklijk Lezer'. De poëzie van Etienne wordt gepubliceerd in belangrijke kranten als het *Journal de Paris* en de *Almanach des Muses*, waarvan hij in 1789 redacteur wordt. Hij schrijft tamelijk succesvolle komedies, waarvan een aantal worden gespeeld door de Comédie Française.

In 1784 trouwt Etienne met Suzanne-Marie-Françoise Rivière. Haar vader is zaakgelastigde in Parijs voor de keurvorst van Saksen, in sociaal opzicht is dit huwelijk voor Etienne een grote sprong voorwaarts. Suzanne is een charmante vrouw met een expressief gezicht en grote bruine ogen, zoals te zien is in het portret dat Louise in 1785 van haar maakt.

Suzanne is een getalenteerde pianiste, zangeres en amateurtoneelspeelster. Louise ontwikkelt zich zo goed op artistiek gebied, dat de mensen over haar beginnen te praten. Een stroom van beroemdheden en belangrijke personen komt iedere dag naar het atelier van dit vijftienjarige meisje. Ze beschikt over een goed visueel geheugen, heeft een flair voor vernieuwende poses en een feilloos instinct voor kostumering en drapering, weet bovendien met tamelijk groot gemak een gelijkenis vast te leggen. Ze hoort niets anders dan loftuitingen en applaus en de grootste schilders van die tijd willen haar adviseren en met haar bevriend zijn. In het Louvre leert ze

de 56-jarige, beroemde kunstenaar Joseph Vernet kennen, die haar aanmoedigt en adviezen geeft: "Mijn kind, volg geen enkel schools systeem. Raadpleeg alleen de werken van de grote Italiaanse en Vlaamse meesters, maar werk zoveel mogelijk naar de natuur. De natuur is de belangrijkste leermeester, als je die met zorg bestudeert, zul je ver komen." Ze schildert Joseph in 1778, hij is zittend afgebeeld en houdt zijn palet en kisten in zijn linkerhand. Ze bestudeert goed de techniek van verschillende meesters en maakt er kopieën van, die soms met de originelen worden verward, want sommige zijn als originelen verkocht. Vernet treedt op als bemiddelaar tussen Louise en opdrachtgevers van het hof en uit de stad, maar ook voor buitenlandse verzamelaars. Louise raakt goed bevriend met Joseph's dochter Emilie, die in 1776 door haar vader wordt uitgehuwelijkt aan de bekende architect Chalgrin, lid van de Academie en bouwer van elegante hôtels, grote herenhuizen in Parijs.

Niet alleen Vernet maar ook de schilder Jean-Baptiste Greuze, die vooral taferelen uit het burgerlijk familielevens en het boerenleven afbeeldt, moedigt Louise altijd aan bij haar schilderwerk. Een andere goede vriend is Hubert Robert, een schilder die van Romeinse landschappen en architectuur pittoreske composities maakt, bijvoorbeeld tempels en andere antieke gebouwen die hij als melancholieke ruïnes uitbeeldt. In 1788 schildert Louise zijn portret. Ze neemt het Jacques-Louis David, de grote neoklassieke schilder, bijzonder kwalijk dat hij er in zijn revolutionaire fanatisme aan heeft bijgedragen dat Hubert gevangen wordt genomen. Gelukkig heeft hij de Terreur wel overleefd!

Op 17jarige leeftijd maakt zij, om de 'Academie Française' te eren, naar gravures portretten van de filosoof Jean de la Bruyère en de historicus abbé Fleury. Wat haar heel veel plezier doet is een brief die zij krijgt van d'Alembert, de voor het leven benoemde secretaris van de prestigieuze

academie, waarin haar, heel eervol, vrije toegang wordt verleend tot al hun openbare bijeenkomsten als dank voor de twee portretten die zij heeft toegestuurd. D'Alembert zoekt haar ook op in haar atelier, het is een kleine, droge en koude man, maar buitengewoon beleefd. Hij blijft heel lang en doorkruist haar atelier, terwijl hij haar veel vleierende complimenten maakt. Om als kunstenaar werkzaam te zijn moet je leerling of meester bij het gilde zijn en Louise krijgt van het gilde te horen dat ze haar atelier moet sluiten omdat zij onbevoegd werkt. Zij kan dit ontduiken door op 25 oktober 1774 officieel lid te worden van de kunstacademie Saint-Luc, zij is dan 19 jaar. Ter gelegenheid daarvan houdt zij een expositie in het Hôtel Jaback.

Jeanne is heel blij dat Louise zo'n goed figuur heeft gekregen, ze is wat dikker geworden en heeft een frisse, jeugdige uitstraling gekregen. Op zondag gaan Louise en Jeanne altijd naar de Tuilerieën om te wandelen. Jeanne is zelf ook nog heel mooi en zij worden vaak zo opdringerig achtervolgd dat het eerder hinderlijk dan vleierend is. Haar moeder en zij bezoeken ook het Palais du Luxembourg, om schilderijen te bekijken. Zij zien de meesterwerken van Rubens en nog vele zalen vol schilderijen van de grootste meesters. Ze gaan ook rijke verzamelingen bij particulieren bekijken, zoals die van de hertog van Praslin en de markies de Lévis. De beste collectie vinden zij die in het Palais Royal, waarin zich de topwerken van de grote Italiaanse meesters bevinden. Deze verzameling is tijdens de Revolutie verkocht aan een Engelsman, Lord Stafford. Louise lijkt op een bij die van kunstwerk naar kunstwerk zoemt en in plaats van honing veel nuttige kennis en ideeën verzamelt voor haar eigen kunst. Ze geniet van het bestuderen van de grote meesters en ze kopieert enkele schilderijen van Rubens, wat koppen van Rembrandt en van Dijck evenals verschillende jonge meisjeskopjes van Greuze, omdat ze daardoor goed de halftonen leert

die in vleeskleuren zitten. Absoluut perfect vindt ze de koppen van Rafael met hun prachtige lichtval.

Louise krijgt inmiddels talloze opdrachten voor portretten, er komen veel mensen naar haar atelier. Een daarvan is de markante Russische graaf Aleksej Orlow, een van de moordenaars van tsaar Peter III. Het is een kolossale man en aan zijn vinger heeft hij een ring met een enorm grote diamant. Zij maakt ook het portret van graaf Schouvaloff, groot-kamerheer, die dan ongeveer 60 jaar oud is. Hij is de minnaar geweest van keizerin Elisabeth II van Rusland. Hij is heel welwillend, beleefd en heeft een zeer beschaafde toon van spreken, hij verkeert altijd in het beste gezelschap. Een andere interessante persoon die haar opzoekt is Madame Marie-Thérèse Geoffrin, die een salon heeft in de Rue Saint-Honoré waar zij beroemde schrijvers, kunstenaars, interessante buitenlanders en de belangrijkste hovelingen ontvangt. Bijvoorbeeld Montesquieu, Marivaux, Diderot en D'Alembert evenals Joseph Vernet, Vien, Boucher en La Tour. Er komen ook buitenlandse bezoekers zoals Horace Walpole, prins Poniatowski, die later koning van Polen wordt, en abbé Galiani, de bekende Italiaanse econoom. Haar salon is in heel Europa bekend. Zij is niet van hoge komaf, heeft geen bijzondere talenten, ook geen groot fortuin, maar toch heeft zij een unieke levenswijze voor zichzelf gecreëerd in Parijs. Geen enkele vrouw kan dat in de tijd na de Revolutie nog voor elkaar krijgen. Marie-Thérèse Geoffrin is nieuwsgierig naar het nieuwe fenomeen, haar bezoek aan Louise is een buitengewoon eerbetoon. Hoewel ze niet eens zo oud is (61), schat Louise haar toch minstens 100 jaar, want ze loopt niet alleen een beetje krom, maar ook haar kleding maakt haar veel te oud. Ze draagt een staalgrijze japon en op haar hoofd een kap met een grote vlinder, die is overdekt met een zwarte doek die onder haar kin wordt vastgeknoopt.

Haar vader heeft jammer genoeg niet veel geld nagelaten, gelukkig verdient Louise al heel behoorlijk met haar portretten, maar het is niet genoeg voor alle huishoudelijke uitgaven. De kostschool van haar broer moet worden betaald, zijn kleding en boeken, en nog veel meer. Haar moeder ziet geen andere oplossing dan om te hertrouwen. Haar keus valt op een rijke juwelier en edelsmid, de 44-jarige Jacques François Le Sèvre, die een mooie zaak in de Rue Saint-Honoré heeft. Zoals veel handwerkslieden heeft hij tot na zijn 40e gewacht met trouwen.

Jeanne trouwt met hem in januari 1768. Helaas wordt het leven met hem niet zoals verwacht, al snel na het huwelijk blijkt hij een enorme vrek te zijn, die zo gierig is, dat hij hen alleen het hoognodige gunt. Le Sèvre beschikt over het vruchtgebruik van de twee jaarlijkse toelagen die Louis voor zijn kinderen heeft nagelaten. Dit is zijn compensatie voor hun kost en inwoning. Bovendien incasseert hij ook de verdiensten van Louise, die al snel hoger zijn dan de onkosten die hij voor hen maakt. Le Sèvre is zuinig en knorrig en staat de kinderen alleen toe wat absoluut noodzakelijk is.

Doordat Louise toch haar totale verdiensten aan Le Sèvre afstaat kan zij veel minder sparen dan vriendinnen van haar in dezelfde omstandigheden. Joseph Vernet is hier woedend over, hij raadt Louise aan kostgeld te betalen en de rest zelf te houden. Zij doet dat niet want zij is bang dat haar moeder dan onder deze vrek te lijden krijgt. Zij verafschuwt deze man, ook omdat hij zich de garderobe van haar vader heeft toegeëigend en hij de kleding precies zo draagt als ze is, zonder deze op maat te laten maken. Wat een armzalige indruk maakt hij op haar!

Direct na het huwelijk van haar moeder met Le Sèvre verhuizen Jeanne, Louise en Etienne naar de Rue St. Honoré, vlakbij het Palais Royal. Deze straat ligt in een levendige en gewilde buurt met verschillende geliefde modezaken en winkels met linten, zijde, overmouwen, garnituren, bijous.

Ook al ligt het appartement tegenover de tuinen van het Palais-Royal, toch is het er altijd lawaaiig en bedompt. 's Nachts hoort Louise tijdens het balseizoen de rijtuigen onder veel geschreeuw af en aan rijden.

Vanuit haar kamer kijkt Louise uit op het terras van het paleis en zij ziet vaak de hertogin van Chartres met haar gevolg van dames wandelen in de tuin. De hertogin laat naar haar vragen, om bij haar te komen schilderen. Zij vertelt iedereen die het maar wil horen over het grote talent van Louise en het duurt niet lang of zij ontvangt bezoek van de chique en beeldschone gravin van Brionne en haar dochter, de prinses van Lorraine, die buitengewoon knap is. Snel daarna komen alle grande dames van het hof en uit de deftige buurt Faubourg Saint-Germain. Er komen ook wel heren, maar zodra zij in de gaten heeft dat ze naar haar lonken, schildert Louise ze voor zich uit starend in de ruimte. Dat betekent dat ze niet naar de schilder kunnen kijken. Als ze maar de geringste beweging met hun ogen maken, zegt Louise dat zij net met hun ogen bezig is en dat ze stil moeten zitten. Dat strijkt ze tegen de haren in en haar moeder, die haar niet alleen laat en die zij in vertrouwen genomen heeft, grinnikt dan zachtjes. Haar bewonderaars zijn de hertog du Barry, bekend om zijn doortraptheid, en de graaf de Stainville, een beruchte verleider. Louise heeft geen enkele ambitie om een beroemde minnares te worden, zij wil schilderen. De graaf de Brie is het meest volhardend, hij volgt haar overal. Zij maakt zich vrolijk over hem, vindt hem veel te oud. Hij is 32, zij 19. Op een dag legt hij in een ultieme poging, als zij met de rug naar hem toestaat, rentebewijzen ter waarde van 15.000 francs op de commode. Dit is een enorm bedrag. Jeanne ziet de belediging en is woedend. Bij de volgende zitting geeft ze hem zijn geld terug, haar dochter is niet te koop. Louise heeft geluk met zo'n strenge moeder, die op haar let. Andere jonge meisjes zit het in dat opzicht niet altijd mee.

Op feestdagen en zondagen, nadat zij de hoogmis hebben bijgewoond, gaan Louise, haar moeder en stiefvader wandelen in de tuinen van het Palais Royal waarvoor ze alleen maar de straat over hoeven te steken. Het Palais Royal is een stad binnen de stad, de mannen van de hertog van Chartres⁴ controleren de bezoekers. Er zijn cafés onder de arcades, in een daarvan hebben de tafels een goederenlift die de bestellingen van de klanten brengt. Aan de zijkant, bij de doorgang van de 'houten galerijen', zijn speelholen met mensen van lager allooi. De meisjes van plezier flaneren langs de arcades, waar in de etalages porselein, speelgoed, brillen, waaiers, tabak en alles wat het leven veraangenaamt te koop wordt aangeboden. Op de hoek van de Rue de Richelieu zijn fraai versierde doosjes te koop, die zijn gevuld met biscuits uit het Palais-Royal.

De tuinen zijn dan nog niet zo klein, verstikt en ingekrompen als ze later worden door de huizen die er overal omheen zijn gebouwd. Aan weerszijden van een heel lange en brede laan staan enorme bomen, die met hun dichte bladerdak een gewelf tegen de zon vormen, dit wordt de 'bomenzaal' genoemd. Daar komt iedereen op z'n fraaist uitgedost bij elkaar. In het Palais Royal is de Opera, het spektakel begint om vijf uur en duurt tot half negen. 's zomers als de voorstelling is afgelopen, vertrekken alle elegante dames en heren net voor het einde om in de tuinen te wandelen. Het is voor vrouwen in de mode om grote boeketten met zich mee te dragen en de geur daarvan, samen met de poeders waarmee iedereen zijn haren parfumeert, doordesemt werkelijk de lucht die je inademt. Later, maar dat is nog wel voor de Revolutie, kunnen deze avonden wel tot twee uur 's nachts duren, er wordt muziek gemaakt bij maanlicht, in de buitenlucht treden bekende zangers als Garat en Alsevédo op en er wordt op de harp en de gitaar gespeeld. Als de beroemde Saint-

⁴ Louis-Philippe-Joseph (1747-1793) zoon van Louis d'Orléans (1725-1785).

Georges viool speelt trekt de hele meute daarheen. In 1781 laat de hertog van Orléans deze tuin weghalen om er zuilengangen en paviljoens te laten bouwen, die verhuurd worden. De Parijzenaren noemen het Palais Royal spottend het 'Koopmanspaleis' en zijn eigenaar de 'opzichter van de kooplui'. Desondanks wordt het toch de meest bezochte plek van het hof en de stad. Daar ziet Louise de knappe en elegante Mademoiselle Rosalie Duthé, maîtresse van de hertog van Durfort, die wandelt met andere meisjes die worden onderhouden door hun minnaars. Geen enkele man vertoont zich met deze meisjes in het openbaar, daar zijn speciale kamertjes voor. De Engelsen zijn op dit punt minder terughoudend, diezelfde Mademoiselle Duthé wordt vaak vergezeld door een trouwe Engelsman en vele jaren later ziet Louise ze samen terug in de schouwburg van Londen. De broer van de Engelsman is er dan ook bij, er wordt beweerd dat ze met z'n drieën samenwonen.

Die vrouwen jagen er soms miljoenen doorheen! De kranten vermelden dat Rosalie Duthé bij Longchamps is verschenen met een extravagant rijtuig waarvan de cabine rustte op een paarlemoeren schelp. Er doen vele anekdotes over haar de ronde, bijv. dat zij drie zuilen nodig heeft om de namen van al haar minnaars op te schrijven. Ze vertelt zelf dat ze op een dag, als zij 24.000 gouden livres krijgt, deze over haar parketvloer strooit en er bovenop gaat liggen, terwijl ze uitroept: "Als ik ooit ongelukkig word, zoals ik vrees, dan zal ik tenminste kunnen zeggen dat ik in het goud heb gerold."

Louise wandelt ook graag op de Boulevard du Temple, waar iedere dag honderden rijtuigen langskomen en parkeren bij de cafés. Er zwerven jonge mensen te paard rond en er zijn maintenees die kapitalen hebben uitgegeven om een verblindende indruk te maken. Zo verschijnt op een dag

Mademoiselle Renard in een rijtuig dat door vier paarden wordt getrokken. De tuigen van de paarden zijn versierd met imitatie-diamanten. Op de wandelpaden lopen massa's mensen, die allemaal genieten van het kijken naar en bekritisieren van de mooie, elegante dames die in hun schitterende rijtuigen voorbij komen. Een van de zijden van de boulevard biedt een schouwspel waarom Louise zich doodlacht. Er zit daar een lange rij oude vrouwen uit de volkswijk de Marais, met zoveel rouge op hun wangen dat ze op poppen lijken. Ze willen de deftige dames aan het hof nadoen, die kwistig rouge gebruiken en deze niet als een subtiele schaduw aanbrenge, maar er enorme, nauwkeurige, helrode cirkels van maken. Rouge is ontzettend duur en daarom gebruiken armere vrouwen rode wijn. Koningin Marie Antoinette krijgt de rouge iedere ochtend 'voor het oog van de wereld' ritueel opgesmeerd, het is een teken van stand en voornaamheid. Buitenlanders vinden deze gewoonte verschrikkelijk, keizer Jozef II, de broer van Marie Antoinette, is van mening dat zij er met deze opmaak grotesk uitziet. Leopold Mozart zegt dat de aristocratische Franse vrouwen er door deze afschuwelijke opmaak "onverdraaglijk uitzien in de ogen van een eerlijke Duitser", ze lijken op de Neurenbergse houten poppen. Als Lodewijk XV het paleis de Tuilerieën⁵ verlaten heeft om zich in Versailles te installeren, worden de fraaie tuinen opengesteld voor het publiek en Jeanne en Louise gaan hier vaak heen. Ze zijn mooi beplant, voorzien van vijvers en fonteinen en worden opgefrist door de wind van de Seine, die er vlakbij ligt. De toegang wordt bewaakt waardoor er rustig kan worden gewandeld. Het ritueel bestaat er uit om de hoofdweg in twee richtingen te volgen gedurende ongeveer een uur. 's Zomers kun je er

⁵ De Tuilerieën zijn tuinen van het voormalige koninklijk paleis (Palais des Tuileries) in Parijs. Tegenwoordig bestaan alleen de bijbehorende tuinen (Jardins des Tuileries) nog. Deze lopen van het Louvre tot aan de Place de la Concorde. Catharina de' Medici heeft de tuinen in 1553 in een Italiaanse stijl laten aanleggen met onder meer prachtige fonteinen. In 1664 werden de tuinen in opdracht van Colbert door de bekende tuinarchitect André le Nôtre verfraaid met onder meer een brede laan en geometrische bloemperken.

stoelen huren en een verfrissing gebruiken bij de limonademaker. Er zijn allerlei verschillende winkeltjes, die speelgoed, suikergoed of taartjes verkopen.

Een andere geliefde bestemming is het Colysée⁶, dat als een immens grote rotonde gebouwd is in een van de vierhoeken van de Champs Elysées. In het midden is een meer, gevuld met helder water, waarop watersteekspelen worden gehouden. Je kan er helemaal omheen wandelen over zandpaden, waarlangs stoelen staan. 's Avonds wordt er prachtige muziek gespeeld door een orkest en er wordt opgetreden door verschillende beroemde zangeressen. Op het grote bordes dat toegang geeft tot deze concertzaal verzamelen zich alle elegante jongeren van Parijs. Zij laten geen vrouw voorbij gaan zonder sarcastisch en beledigend commentaar op haar te leveren en een daarvan is de losbandige hertog van Chartres⁷ die in het gezelschap is van de even liederlijke markies de Genlis. De hertog wijst naar Louise, als zij met haar moeder de treden afloopt en roept heel hard: "Over die daar valt niets bijzonders te zeggen!". Dat doet haar wel plezier want er wordt al genoeg geroddeld over haar succes en haar uiterlijk en zij wil haar goede reputatie niet ruïneren!

⁶ Dit is een attractiepark, dat tussen 1771 en 1780 geopend is. Het werd oorspronkelijk gebouwd ter gelegenheid van het huwelijk van Lodewijk XVI met Marie-Antoinette in 1770, maar het is niet op tijd klaar. Men ging er naar binnen via een enorm voorplein dat met de zuilengang er omheen enigszins deed denken aan dat van de Sint Pieter in Rome. Er konden 40.000 mensen in en het werd verlicht door 2000 kaarsen. Er waren o.a. cafés, een circus, boetiekjes, een vijver voor zeeslagen en een restaurant. In het midden lag een balzaal met een doorsnee van 25 meter, afgedekt door een lage koepel. Vanaf 1776 deed het gerucht de ronde dat het Colisee op instorten stond, vanwege de voortdurende reparaties die het zwakke bouwsel vereiste, dat uit lichte materialen zoals latwerk is opgetrokken.

Uiteindelijk ging het Colisee in 1780 failliet, de exploitatiekosten waren te hoog, vooral de kosten voor de verlichting waren enorm en de bezoekersaantallen vielen 's avonds tegen, want de Champs-Elysées lagen toen nog ver van het centrum van de stad af en waren het speelterrein van zwervers en prostituees.

⁷ Lodewijk Filips II Jozef van Orléans (1747-1793) is van 1785 tot 1793 hertog van Orléans en Valois. Hij is de zoon van Lodewijk Filips I van Orléans en de vader van de latere koning der Fransen Lodewijk Filips. Deze prins uit het Huis Bourbon spande samen tegen zijn neef Lodewijk XVI. Hij is, onder de naam Philippe Égalité lid van het parlement en stemde daar voor de invoering van de republiek en de dood van de koning. Op 6 november 1793 stierf ook Philippe Égalité zelf onder de guillotine.

In de zomer is er vuurwerk in een attractiepark, hier gaan Louise en haar moeder graag heen. In prielen worden ijsjes verkocht, het ijs wordt koel gehouden door blokken ijs in ijskeldertjes. Louise is dol op sorbets.

Soms gaan Jeanne en Louise naar de Champs Elysees, met de magnifieke huizen waarvan de tuinen direct aan de bomen grenzen. Deze weg voert naar Versailles en de deftige dames die er in hun open rijtuigen durven te komen, worden vaak lastig gevallen. Het is eigenlijk niet toegestaan om een nette vrouw op straat aan te spreken, het is wel geoorloofd om van verre van zijn enthousiasme te getuigen. Soms ontstaan er samenscholingen vanwege een heel mooie vrouw en sommige vrouwen zijn daar trots op. Er gebeurt natuurlijk van alles en

de politie heeft er de handen vol aan om alle onregelmatigheden onder controle te houden.

Op 30 mei 1770 is er feest op de place Louis XV (nu place de la Concorde) vanwege het huwelijk van de dauphin Louis met de Oostenrijkse aartshertogin Antonia. Louise gaat er met haar moeder en broer heen, vergezeld van haar stiefvader Le Sèvre. Het plein is schitterend versierd, er wordt eten en drinken uitgedeeld, er wordt verderop in de tuinen vuurwerk afgestoken en langs de Seine branden lichtjes. Na afloop wil het gezin via een kortere weg naar huis gaan, iedereen is moe. Er wordt plotseling geschreeuwd, er is brand uitgebroken in de houten barakken rondom het plein, waarin zich nog honderden toeschouwers bevinden. Er breekt paniek uit onder de kijkers en er ontstaan opstoppingen waarbij mensen onder de voet worden gelopen. De volgende dag leest de familie Le Sèvre in de kranten de lijst van gewonden en meer dan 100 doden, doodsbang om er bekenden onder te vinden. Het wordt als een slecht voorteken beschouwd voor de dauphin en Marie Antoinette. De ouderen herinneren zich nog hoe in februari 1749 bij een groot vuurwerk meer dan 200 mensen worden

verwond of gedood. Louise heeft voortaan een hekel aan grote massabijeenkomsten

Le Sèvre, geïrriteerd door de publieke eerbetuigingen aan de schoonheid van Jeanne en Louise, verbiedt hen deze wandelingen door de stad. Louise is hier erg boos over, maar toch doet hij misschien niets anders dan iedere (stief-)vader zou hebben gedaan. De Allée de Foy bijvoorbeeld wordt afgesloten voor kuise mensen. Diderot vertelt hierover in *Le Neveu de Rameau: Mooi of slecht weer, het is haar gewoonte om in het Palais Royal te wandelen om 5 uur 's middags [] je ziet daar liederlijke jonge mannen in de Allée de Foy die achter een courtesane aan lopen, met haar vrolijke uiterlijk, glimlachend gezicht, levendige ogen en een wipneus, ze laten haar in de steek voor een andere, ze benaderen ze allemaal zonder zich aan een te binden.*

Le Sèvre besluit om een buitenhuis te huren en bij die woorden bonkt het hart van Louise van vreugde, want zij is dol op het buitenleven. Zij heeft er ook behoefte aan, aangezien zij in een donkere hoek, praktisch aan het voeteneind van haar moeders 'bed, slaapt. Het eerste wat zij 's morgens altijd doet is het raam openzetten om frisse lucht in te ademen.

Het buitenhuis valt helaas tegen, want haar zuinige stiefvader huurt een klein hutje in Chaillot, een dorpje aan de Seine, waar zij 's zaterdags heen gaan en maandagmorgen terug. Er is een heel klein ommuurd bloementuintje, er zijn geen bomen en er is geen enkele andere zonwering dan een klein prieel waar haar stiefvader bonen en kapucijners heeft geplant die niet groeien. Deze charmante tuin is in vieren gedeeld door kleine stokjes en de andere drie stukken zijn verhuurd aan eenvoudige lieden, die zich iedere zondag komen vermaken met het schieten op vogels. Louise wordt wanhopig van dat voortdurende lawaai en ze richten zo scheef dat zij nog bang is ook dat zij geraakt wordt. Gelukkig wordt zij af en toe meegenomen op leuke uitstapjes door een vriendin van haar moeder

met haar man, die zo nu en dan bij hen op bezoek komen. Zij hebben medelijden met haar, omdat ze zich zo verschrikkelijk verveelt. Ze bezoeken eerst Marly-le-Roi⁸, een betoverend buitenverblijf. Louise kijkt haar ogen uit. Aan iedere kant van dit fantastische kasteel verheffen zich zes prielen, waartussen zich prachtige bladergewelven bevinden van jasmijn en kastanje. Schitterende watervallen, die trapsgewijs hoog vanaf een berg achter het kasteel neerstorten, vullen een enorm kanaal waarin zwanen zwemmen. Die mooie bomen, die zalen van groen, de cascades, alles is groots, alles is koninklijk en ademt de sfeer van Lodewijk XIV, de Zonnekoning. De aanblik van dit verrukkelijke verblijf maakt zo'n indruk op Louise dat zij er later nog vaak is teruggekeerd. Op een dag ziet zij hier voor het eerst Marie Antoinette, die in het park wandelt met haar hofdames. Ze zijn allemaal in witte japonnen gekleed en zo jong en zo mooi, dat ze haast verschijningen lijken. Zij is samen met haar moeder en zij willen zich terugtrekken, als de koningin zo goed is om ze tegen te houden en ze aanmoedigt overal in het park te wandelen waar ze maar willen. Helaas, na haar terugkeer in Frankrijk in 1802, ontdekt Louise dat alles met de grond gelijk is gemaakt.

Ze bezoeken ook het kasteel en het park van Sceaux. De eigenaar, de hertog van Penthièvre, heeft van dit park een openbaar wandelgebied gemaakt en vooral op zondag wordt het druk bezocht. Direct naast het kasteel ligt een prachtige bloementuin, net zoals in de tuin van de Tuilerieën. Daarmee vergeleken is hun 'buiten' wel erg treurig.

⁸ In de tijd van Lodewijk XIV kwamen er op technisch gebied wonderbaarlijke dingen tot stand. Op ongeveer 12 km van Parijs bevond zich de machine van Marly aan de oever van de Seine. Dit wonder van techniek werd gemaakt om het water van de rivier op te pompen, over maar liefst 162 m, en zo de tuinen van Versailles en Marly van water te voorzien. Veertien houten schoepraderen bevonden zich in de Seine om meer dan 200 pompen aan te drijven. Via buizen werd het water omhoog gebracht naar het aquaduct van Louveciennes en via dit aquaduct kwam het water in Versailles en Marly terecht. Het geheel maakte zoveel lawaai, dat Madame Du Barry en haar gasten in het naburige kasteel klaagden over hun verstoorde nachtrust.

De constructie nam 30 jaar in beslag en het apparaat werd op 13 juni 1684 in gebruik genomen, tot 1817.

⁸ In 1773 maakte Louise de portretten van zowel Madame als Monsieur Roissy.

Als de winter invalt, zijn ze gedwongen in Parijs te blijven en Louise gaat weer volop aan het werk. Zij ontvangt veel uitnodigingen voor dinertjes, soirees en feestjes, waar zij niet alleen mensen uit de hogere kringen ontmoet maar ook vele kunstenaars. Zij gaat een keer eten bij de beeldhouwer Le Moine, die buitengewoon eenvoudig is, maar hij verzamelt bij hem thuis een massa beroemde en beschaafde mensen. Zijn twee dochters nemen perfect de honneurs waar. Zij ontmoet de beroemde toneelspeler Lekain, die haar angst aanjaagt, omdat hij zo'n sombere en woeste uitstraling heeft met zijn enorme wenkbrauwen. Hij praat niet, maar eet des te meer. Naast hem en tegenover haar, zit, zo fris als een roos, Madame de Bonneuil, de mooiste vrouw van Parijs. Haar schoonheid heeft zoveel charme, dat zij haar ogen er niet vanaf kan houden. Zij zit naast haar echtgenoot, die zo lelijk als een aap is en door hem en Lekain lijkt zij dubbel zo mooi. Louise maakt in 1773 drie portretten van haar. Bij Le Moine leert zij de beroemde advocaat Gerbier kennen en zijn dochter, Madame de Roissy, die heel mooi is en haar portretteert zij ook. Bij die diners zijn ook vaak de componist Grétry, en Latour, een beroemde pastelschilder, aanwezig. Er wordt veel gelachen en iedereen amuseert zich uitstekend. Het is in die tijd de gewoonte om te zingen bij het dessert, Madame de Bonneuil heeft een charmante stem en zij zingt met haar man de duetten van Grétry en daarna zijn de jonge meisjes aan de beurt. Voor hun is dit een kwelling, want je ziet ze bleek worden en zo erg trillen van de zenuwen dat ze vals zingen. Het diner eindigt altijd vrolijk en iedereen vindt het jammer om afscheid te nemen! Het is niet leuk wanneer mensen bij het van tafel opstaan meteen om hun rijtuig vragen!

Ook heel charmant vindt Louise de diners bij de prinsen de Rohan-de Rochefort, waar de kern van het gezelschap bestaat uit de mooie gravin de Brionne en haar dochter de prinses de Lorraine, de hertog van Choiseul,

kardinaal de Rohan, en de schrijver de Rulhières, maar de beminnelijkste van alle tafelgenoten is ongetwijfeld de hertog de Lauzu, hij is zo geestig en vrolijk! Vaak wordt er de hele avond muziek gemaakt en soms zingt Louise terwijl zij zichzelf begeleidt op de gitaar. Ze heeft een zuivere en kristalheldere stem Om half elf wordt er gesoupeerd en er zitten nooit meer dan tien of twaalf personen aan tafel. Het gaat er om heel geestig en spiritueel te zijn, Louise luistert alleen maar. Zij is nog te jong om volop deel te nemen.

Haar leven als jong meisje is in niets vergelijkbaar met dat van andere meisjes, niet alleen door haar talent, dat zij zelf heel zwak vindt als zij het vergelijkt met het werk van de grote meesters, maar ook door haar persoon, zoals zij kan opmaken uit de reacties die zij van veel mensen krijgt. Zij roemen haar geestkracht, vriendelijkheid en haar beminnelijke bescheidenheid! Al deze blijken van welwillendheid zijn zeer strelend voor haar ijdelheid.

Toch besluit zij op te houden met dineren in de stad. Overdag vindt zij het zonde van haar tijd om die aan gezelschap te besteden, dan wil zij schilderen, maar door een klein voorval besluit zij ook 's avonds niet meer uit te gaan. Zij is helemaal klaar en mooi gekleed om in het rijtuig te stappen, als zij op het idee komt om een portret waaraan zij die ochtend begonnen is opnieuw te bekijken. Zij heeft voor het eerst een nieuwe witsatijnen japon aan en zij gaat op een stoel voor haar schildersezeltje zitten zonder te zien dat haar palet daar ligt! Haar jurk is geruïneerd en zij kan niet meer weg, het is onmogelijk om zich opnieuw om te kleden en op tijd bij de prinses de Rohan-Rochefort te zijn. (2)

Hoofdstuk 2, *Verhuizing naar Rue de Cléry, huwelijk met Jean Baptiste Le Brun, schilderschool, geboorte Julie, madame du Barry, Yolande de Polignac, koninklijke opdrachten*

In 1775 stopt Le Sèvre met zijn juwelierszaak en de familie verhuist naar een appartement in het Hôtel Lubert in de Rue de Cléry, recht tegenover het huis waar Louise in haar kindertijd heeft gewoond. Het appartement is klein en bestaat uit twee kamers en een keuken. Louise heeft waarschijnlijk op zolder haar atelier.

Deze straat is minder elegant dan de Rue Saint-Honoré, maar het is een goed adres. Het is voor Louise belangrijk om te werken in een omgeving waar de adel en de rijken graag willen poseren, een portretschilder hoort niet buiten zijn of haar atelier te werken, enkele uitzonderingen daargelaten. Er staan in deze straat mooie huizen waar rijke burgers wonen, maar ook schilders zoals François Casanova en dichters als Andre Chénier. Necker, de beroemde financier, heeft er een huis en zijn vrouw houdt er een salon, waar haar dochter wordt geïntroduceerd, die later beroemd zal worden als de schrijfster Germaine de Staël.

De grootste appartementen van het Hôtel Lubert worden bewoond door markies de Pezay, een losbol, hoveling en politieke intrigant. Louise zal zijn weduwe samen met markiezin de Rougé schilderen. Verder is er de schilder Ménageot, die een goede vriend wordt van Louise⁹. Er is nog een andere huurder, Jean-Baptiste Le Brun, die later het hele pand zal kopen. Hij bewoont de bel etage (op de eerste verdieping) en zijn appartement staat helemaal vol met schitterende schilderijen uit alle belangrijke schilderscholen. Het appartement dat Louise's stiefvader huurt bevindt zich op de derde verdieping, zij komt iedere dag langs de deur van Jean Baptiste.

⁹ François-Guillaume Ménageot (1744–1816) schilderde religieuze onderwerpen en scènes uit de geschiedenis van Frankrijk. Hij was leerling van François Boucher (1703–1770), nadat hij de Grand Prix de Rome had gewonnen werd hij directeur van de Franse Academie in Rome.

Hij is geen gewone man, hij heeft indrukwekkende artistieke vrienden en hij praat bijna net zo goed over schilderkunst als de vrienden van haar vader, Vernet, Davesne en Doyen. Hij ziet al gauw dat zij over een groot talent beschikt en houdt haar voor dat dat het enige is wat telt. Niemand kan je dat afpakken. Zij is gefascineerd. Hij laat haar de prachtige werken bestuderen wanneer ze maar wil. Ze mag ze ook lenen om ze te kopiëren. Zo leert ze het mooie werk van Rubens beter kennen, dat haar enorm inspireert bij haar kleurgebruik.

Ze lijkt hem goed te hebben begrepen want in de *Almanach historique et raisonné des architectes, peintres, sculpteurs* staat in 1776: *Mademoiselle Vigée is de weg ingeslagen van een kunstenaar die een grote naam wil opbouwen. Vervuld van het verlangen om uit te blinken, luistert zij goed naar zowel haar gelijken als naar de grote meesters in het waarachtig schilderen van een portret. Degenen die haar atelier verlaten maken al een heel goede indruk. Ze zijn met smaak samengesteld. Het gevoel straalt er af, de kleding is goed gemaakt en de kleur is krachtig.*

Jean-Baptiste-Pierre Le Brun is de zoon van een antiquair en schilder, hij is zelf ook schilder, maar niet erg getalenteerd. Hij werkt vooral als kunsthandelaar en is gespecialiseerd in oude Italiaanse, Vlaamse en Nederlandse meesters. Zijn chique clientèle adviseert hij bij het aanleggen van hun privécollecties en hij wordt geroemd om zijn goede smaak. Hij maakt reizen naar Nederland en Vlaanderen en bouwt zo een netwerk van handelaren en kunstenaars op die hem van voorraad voorzien. Ook restaureert hij schilderijen. Zowel de hertog van Orléans als de graaf van Artois benoemen hem tot 'beheerder van schilderijen'. In het Hôtel de Lubert bevindt zich een schitterende galerie waar hij zijn schilderijenverkoop houdt en waar jonge kunstenaars exposeren. In de

jaren van de Terreur, 1793-'94, wordt deze ruimte gebruikt voor geheime missen en nog weer later voor concerten.

Na de Revolutie, onder het republikeinse bewind, wordt hij 'gevolmachtigd expert' vanwege zijn buitengewoon grote kennis van de schone kunsten en dit maakt hem in de jaren '90 van de achttiende eeuw onmisbaar bij de samenstelling van het Nationaal Museum in het paleis het Louvre. Daarvoor inventariseert hij verschillende collecties van 'émigrés' en reserveert voor de nationale collectie diverse onschatbare schilderijen die hij eerder zelf aan verzamelaars heeft verkocht.

Haar klanten blijven Louise trouw en volgen haar naar de Rue du Cléry, maar ook haar vrijers. Een daarvan is de Schotse edelman Ogilvie, die oprecht is in zijn bedoelingen, maar Louise besteedt geen aandacht aan hem, want ze is nog erg onervaren op dit gebied. Deze Schot is discreet, veel bescheidener dan Jean Baptiste die haar ook het hof begint te maken. Vindt zij het jammer dat zij Ogilvie niet serieus heeft genomen? Ze heeft hem nooit vergeten, want ze noemt hem in de loop der jaren verschillende keren in haar notities.

Jean Baptiste weet zich bemind te maken bij haar familie en wint haar langzaam maar zeker voor zich, hij dringt zich niet op, heeft goede manieren en zij geloven dat hij al eigenaar is van het Hôtel Lubert. Hij heeft de levensstijl aangenomen van zijn rijke clientèle, hij drukt zich elegant uit en heeft een cultureel vernis dat veel indruk maakt op Louise. Ze heeft voor haar huwelijk een schilderij gemaakt, *Scène Espagnole*, waarop zij en Jean Baptiste staan afgebeeld. In een kamer met een vloer van plavuizen en een tafel met een Oosters kleed er op zit zij op een sofa en heeft een geopend muziekboek voor zich, terwijl achter haar een elegante jongeman met een geplooid halskraag en een hoed met een pluim staat die over haar schouder meekijkt. Hij begeleidt haar zang op de mandoline. Achter een

gordijn staat een dienstbode die meeluistert en de geliefden in de gaten houdt. Dit is het enige schilderij dat zij van Jean Baptiste maakt¹⁰.

Louise stelt zijn vriendelijkheid zeer op prijs en ze raken bevriend en na zes maanden vraagt hij haar ten huwelijk! Dat overvalt Louise volkomen, ze heeft hier geen seconde rekening mee gehouden. Ze vindt wel dat hij er goed uitziet, hij is goedgebouwd en van gemiddelde lengte, ongeveer 1 m 60 cm lang. Zijn haar, wenkbrauwen en ogen zijn zwart. Hij heeft een doordringende blik, vol intelligentie en leven. Zijn voorhoofd is hoog en zijn neus is recht en niet te groot net als zijn goedgevormde mond. Zijn bovenlip wijst op verfijning, terwijl zijn iets uitstekende onderlip op een warm en sensueel leven duidt. Hij heeft hele mooie handen. Hij ziet er altijd heel goed verzorgd uit. In de zomer draagt hij thuis meestal een wit bombazijnen¹¹, geribde geklede jas, met een ook wit bombazijnen vest, ofwel met een overslag ofwel met brede lapellen van Indiase nanking¹², met zijden kousen en schoenen met gouden gespen. In andere seizoenen kleedt hij zich veel voornamer. Hij poedert zijn haar en heeft een klein staartje, dat op en neer wipt en zijn kleine nichtje verrukt. Een zelfportret door hemzelf geschilderd in de tijd dat hij het nationaal museum aan het opzetten is, laat hem zien gekleed in een korenbloemblauw kostuum met een zwarte vilthoed. Hij bladert met de ene hand door een verzameling prenten van kunstwerken, die door hem zijn uitgebracht. In de andere hand heeft hij een palet. Aan zijn vinger schittert een camee, er zit er nog een in zijn witte das. Dit is een belangrijke man en hij wil dat iedereen dat weet.

Louise is dan twintig jaar en ze leidt een zorgeloos leven, want ze verdient zoveel geld dat ze geen enkele behoefte voelt om te trouwen. Haar moeder

¹⁰ Nu in privécollectie.

¹¹ Bombazijn is een sterke geweven stof met oorspronkelijk een schering van zijde en een inslag van kamgaren, die gesponnen werd uit lange wol (*bombasijde*). Later werd bombazijn vervaardigd met een katoenen schering en linnen inslag. Deze bombazijn werd voor werkkleding en voor onderkleding gebruikt.

¹² Nanking: gele katoenen stof

gelooft dat M Le Brun behoorlijk rijk is en zij blijft er maar over doorgaan dat Louise zo'n goede partij niet moet laten lopen. Louise heeft haar deugdzame reputatie kunnen bewaren omdat ze altijd is gechaperonneerd door haar moeder en tegelijkertijd heeft ze, door haar werk, een zekere onafhankelijkheid verworven. Maar om een grotere vrijheid te hebben, moet ze getrouwd zijn. Er wordt ternauwernood uit liefde getrouwd, dat gebeurt alleen in het theater. In het echte leven is het huwelijk een contract tussen twee mensen waarbij ze ieder voordelen, sociaal of financieel, inbrengen. Deze worden nauwkeurig bestudeerd voordat er een besluit wordt genomen. De bruidsschat van Louise bestaat uit 15.000 livres, de helft daarvan komt uit de erfenis van haar vader en de andere helft van de opbrengsten van haar schilderkunst. Le Brun brengt 95.000 livres in aan schilderijen en meubels, maar hij heeft schulden en moet het Hôtel Lubert aflossen (200.000 livres). Het huwelijk is voor de vrouw de entree in de wereld, biedt haar een vrijheid, die zij als jong meisje niet heeft, opgesloten als ze is (vaak in een klooster) om haar onschuld te beschermen. Eenmaal getrouwd kan ze doen wat ze wil, haar man bedriegen, e.d., zonder haar plaats in de samenleving te verliezen. *U moet afleiding zoeken. Zie allerlei mensen, onderhoud liaisons, enfin, leef zoals alle vrouwen van uw leeftijd*, zegt een echtgenoot tegen zijn jonge vrouw, *Dat is de enige manier om mij te behagen, mijn goede vriendin*. Dit geldt beslist voor het adellijke milieu, maar Louise is een burgermeisje, dat bang is haar vrijheid kwijt te raken als ze trouwt, want haar man kan allerlei eisen aan haar stellen.

Louise besluit na lang twijfelen met Jean Baptiste te trouwen omdat ze beiden veel van kunst houden en voor de kunst willen leven. Als ze met hem trouwt hoeft ze niet van het schilderen af te zien en kan ze leven als kunstenaar. Bovendien wil ze niet langer samenleven in één huis met haar stiefvader. Zijn slechte humeur gaat iedere dag verder achteruit sinds hij

niet meer werkt. Haar twijfel over het huwelijk wordt begrijpelijker in het licht van de prerevolutionaire wetten met betrekking tot het huwelijk waarbij de vrouw in ieder opzicht totaal afhankelijk is van de man. De man is de opperste autoriteit in een gezin en heeft de absolute controle over de financiën. De verdiensten van Louise vallen haar man automatisch toe en Jean Baptiste ontpopt zich jammer genoeg als een verkwister, een rokkenjager en onverbeterlijke gokker.

Ze twijfelt nog als ze op 11 januari 1776 op weg zijn naar de kerk St. Eustache voor de huwelijksvoltrekking¹³ en ze vraagt zich af: "Zal ik ja of nee zeggen?" Ze zegt ja en betreurt dat haar hele leven, want ze heeft de ene kwelling ingeruild voor de andere. Niet dat M Le Brun een slecht mens is, zijn karakter is een mengeling van zachtheid en levendigheid; hij is heel welwillend tegen iedereen, heel beminnelijk; maar met zijn ongebreidelde passie voor vrouwen van lichte zeden en zijn grote liefde voor het spel verkwist hij zowel zijn fortuin als het hare. Louise merkt bitter op: "En dan te bedenken dat ik evenveel waard ben als iedere man en dat ik ze nog kan overtreffen ook met mijn vermogen om veel geld te verdienen."

Jean Baptiste vraagt haar hun huwelijk enige tijd geheim te houden want hij is verwickeld in een grote schilderijentransactie met een Nederlander en hij heeft beloofd met zijn dochter te trouwen. Louise's ouders zien hier geen kwaad in, ze weten dat zakelijke transacties precair kunnen zijn. Toch had dit ze aan het denken kunnen zetten, veel scrupules heeft Jean Baptiste kennelijk niet. Louise vindt het niet erg omdat ze het heel moeilijk vindt haar meisjesnaam op te geven waarmee ze al zo bekend is. Deze geheimhouding heeft wel een vervelend gevolg voor haar, want de mensen hebben over een mogelijk huwelijk horen praten en ze krijgt van diverse

¹³ Op de acte staat: Jean-Baptiste-Pierre Le Brun, burger van Parijs, bijna 28 jaar oud en Elisabeth-Louise Vigée, 20 ½ jaar oud. De beide moeders zijn aanwezig en getuigen van de echtgenote zijn, naast haar stiefvader, maître Jean-Antoine Desfont, notaris in Châtelet en maître Pierre Delépine, misdienaar/acoliet van het diocees van Parijs.

kanten de raad om niet met Le Brun te trouwen. Juwelier Auber is recht voor zijn raap: "U zou beter een steen om uw nek kunnen hangen en u in de rivier kunnen werpen dan met Le Brun trouwen" en de jonge en mooie hertogin van Aremberg zegt: "Trouw Le Brun niet, u zou veel te ongelukkig worden". Ze vertelt Louise een heleboel dingen die ze haast niet kan geloven, maar haar moeder, die er bij is, kan haar tranen niet bedwingen. Louise schikt zich wel in dit huwelijk want ze profiteert van zijn schilderijen en zijn kennis en hij leert via haar rijke mensen kennen met wie hij zaken kan doen als kunsthandelaar. Ze hebben allebei voordeel van de trouwovereenkomst. Zij noemt zich voortaan Madame Vigée Le Brun omdat zij de naam van haar vader niet wil opgeven waarmee ze beroemd is geworden.

Als de graaf De Brie, haar volhardende vrijer, hoort dat zij getrouwd is, is hij furieus en schrijft hij beledigende brieven aan Jean Baptiste. Hij gaat zo ver dat Jean Baptiste haar zelfs moet verdedigen tegen de beledigende opdringerigheid van de hardnekkige graaf bij de commissaris van het 'quartier'. Hij geeft hem aan als schrijver van smadelijke uitlatingen die de eerbaarheid van zijn vrouw geweld aandoen en van twee anonieme brieven, *waarin hij de genoemde Vigée afschilderde als een meisje dat zich voor iedereen prostitueerde, vooral voor meneer abbé Giroux en meneer Cazes*. Dit zijn de eerste minnaars op de onbetrouwbare lijst die aan haar wordt toegedicht en die alleen maar langer wordt tijdens haar leven. Gelukkig probeert Le Brun nooit om van Louise een 'echte huisvrouw' te maken die hem altijd gehoorzaam moet helpen bij zijn werk. Dat zou natuurlijk ook het slachten van de kip met de gouden eieren zijn! Wel houdt hij zich bezig met de betalingen van haar schilderijen en hij komt op het idee om haar leerlingen te laten aannemen, om hun inkomen nog verder te vergroten. Jean Baptiste wil met de schilderschool niet alleen goed

verdienen maar ook een portretschilderschool vestigen in de stijl van Louise, net zoals de grote meesters als Rubens of Van Dijck hebben gedaan. In haar atelier zouden haar leerlingen dan kunnen bijdragen aan de productie van haar schilderijen.

Louise stemt er schoorvoetend in toe en al gauw komt er een aantal enthousiaste jonge vrouwen¹⁴ om te leren tekenen en schilderen. Ze heeft hiervoor een atelier ingericht in een oude voorraadzolder, waarvan het plafond grote balken heeft. Als ze op een ochtend naar boven loopt hebben haar leerlingen een touw aan een van die balken vastgemaakt en slingeren heen en weer. Louise trekt een serieus gezicht, ze moppert en steekt een prachtig discours af over tijdverlies. Daarna wil ze zelf het touw proberen en heeft er meer plezier mee dan de anderen. Daarmee boezemt ze natuurlijk niet veel ontzag in! Bovendien houdt het haar behoorlijk van haar eigen werk af en verveelt het haar enorm. Ze wil aan haar eigen carrière werken en beschouwt dit als tijdverlies. Ze stopt er al snel mee! Wat ze wel leuk vindt is het bezoek van de kleine Antoine Gros¹⁵ die bij haar komt tekenen in haar atelier. Hij is de zoon van de miniaturist en verzamelaar Jean Antoine Gros met wie Jean Baptiste goed bevriend is. Zijn vrouw is Madeleine Cécile Durand en ze hebben twee kleine kinderen: Antoine Jean en Jeanne Marie Cécile. Zij zijn heel hartelijk voor de jonge bruid. Antoine

¹⁴ Aimée Duvivier is een leerlinge van E., ze neemt deel aan de *Salon de la Jeunesse* in 1785 met haar zelfportret in een kastanjebruine jurk. Ze werd in 1752 in Santo Domingo geboren. Ze is bij de afvaardiging van kunstenaressen die naar de Nationale Vergadering gaan in Versailles in september 1789, daarna vestigt zij zich in La Rochelle waar haar vader, officier bij de artillerie, oorspronkelijk vandaan kwam. Ze heeft een atelier in deze stad en overlijdt in 1852.

Een andere leerlinge is Marie-Victoire Lemoine, er is weinig bekend over haar leven. Zij neemt deel aan de Salon van 1796 met haar schilderij 'Het interieur van een atelier van een vrouwelijke schilder' (nu in Metropolitan Museum New York), hierop staan twee vrouwen, de ene is Louise, de andere is Marie-Victoire zelf. Waarom noemt zij Louise niet in de titel van dit schilderij? In 1796 riskeert zij hiermee het schavot niet meer, ook al staat haar leermeesteres nog steeds op de lijst van émigrés. Wil zij afstand bewaren?

¹⁵ Antoine-Jean Gros (Parijs, 16 maart 1771 – Meudon, 25 juni 1835) was een Frans kunstschilder, werkend in de traditie van het heersende neoclassicisme, maar met een hang naar de romantiek. Hij vervaardigde portretten en historische taferelen, met name de veldslagen en overwinningen van Napoleon Bonaparte, waarmee hij grote faam verwierf

Jean komt als kleine jongen veel bij Jean Baptiste en Louise, die hem verwent met allerlei lekkernijen: taartjes, vijgen, bonbons en vooral de gedroogde peren uit de oven die zij hem geeft gewikkeld in een stuk geolied papier zal hij zich altijd herinneren. Zij tekent een portretje van hem dat hij aan zijn vader geeft op de dag van het feest van Saint-Jean met een boeketje. Antoine en zijn ouders bewaren deze tekening zorgvuldig.

De familie Gros woont tegenover de stallen van de hertog van Orleans en de kleine jongen ziet iedere dag de paarden naar binnen en buiten gaan. Op een dag als hij bij zijn grote vriendin aan het tekenen is in haar atelier vraagt hij haar: *“Waarom teken je altijd in je schilderijen meneren en mevrouwen, en nooit paarden?”* *“Maar ik weet niet hoe ik die moet maken.”* *“Hoezo kun je geen paarden tekenen? Dat meen je niet, ik zal je laten zien hoe het moet.”* Het kind pakt een stuk papier en tekent in enkele seconden een prachtig klein paardje en zegt: *Kijk, zie je dat het helemaal niet moeilijk is!”* Vijf jaar later gaat hij aan het werk in het atelier van de beroemde schilder Jean-Jacques David.

Louise werkt iedere dag van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat en ze maakt in die tijd een heel groot aantal portretten. Omdat ze een hekel heeft aan de kleding die de vrouwen dragen, probeert ze die wat schilderachtiger te maken. Ze vindt het fantastisch als ze het vertrouwen van haar modellen wint en ze volgens haar eigen ideeën kan aankleden. Ze heeft grote sjaals die ze lichtjes om het lichaam en over de armen van haar model wikkelt. Hiermee volgt ze de mooie stijl van Rafael en Domenico na. Dit is goed te zien in een aantal van haar Russische portretten. Bovendien heeft ze een enorme hekel aan poeder en ze krijgt het voor elkaar dat de mooie hertogin van Grammont-Caderousse geen poeder opdoet als zij zich laat schilderen. Haar haren zijn ebbenhout zwart, Louise doet ze op haar voorhoofd uit elkaar en schikt ze in wilde krullen. Haar zitting eindigt tegen etenstijd en

de hertogin verandert niets aan haar kapsel en gaat zo naar de schouwburg. Een mooie vrouw moet tenslotte de toon aangeven! Het duurt een tijdje, maar het wordt wel mode. Als Louise in 1786 koningin Marie Antoinette schildert, vraagt ze haar om geen poeder op te doen en het haar op haar voorhoofd te scheiden. De koningin lacht en zegt: “Als ik dat doe zal iedereen zeggen dat ik deze mode heb verzonnen om mijn grote voorhoofd te verbergen”.

Bij de vrouwen die ze schildert probeert ze zoveel mogelijk de houding en de gezichtsuitdrukking weer te geven, er zijn er bij die niet zoveel expressie hebben en die schildert ze dromerig en nonchalant leunend. De meeste zijn wel tevreden, want ze kan niet voldoen aan de vraag. Ze stelt een wachtlijst in en het wordt zelfs moeilijk om daar op te komen! Louise is in de mode, iedereen wil door haar geschilderd worden. Wat ze heel vleidend vindt is een zitting van de Académie française, die zij bijwoont waarbij een lovend gedicht aan haar opgedragen wordt. Als het is voorgelezen, staat het hele publiek, inclusief de hertogin van Chartres en de koning van Zweden, voor haar op en draait zich naar haar toe terwijl ze zo hard voor haar applaudisseren dat zij zich helemaal in de war voelt...

Twee jaar na het huwelijk wordt op 12 februari 1780 Jeanne-Julie-Louise geboren. Haar roepnaam is Julie en zij is ongetwijfeld vernoemd naar de heldin uit het zeer populaire boek *La Nouvelle Heloise* van de filosoof Jean-Jacques Rousseau. Wat voelt Louise zich gelukkig als ze zwanger wordt en moeder gaat worden! Maar ze is zo druk aan het werk dat ze in de negen maanden van haar zwangerschap er geen seconde bij stilstaat dat ze iets moet voorbereiden voor de bevalling en natuurlijk voor de baby. Ze werkt alsmaar door. Ook op de geboortedag van Julie is ze in haar atelier bezig, als een goede vriendin, Anne Catherine de Verdun¹⁶, haar komt bezoeken. Zij

¹⁶ Mme de Verdun, haar meisjesnaam is Anne Catherine Le Preudhomme de Chastenay, een van haar oudste en beste vriendinnen.